

POTEMKINOVE VASI IN BAKHTIN

(Še nekatere dileme pri slovenjenju lastnih imen iz ruščine)

V članku se – predvsem na zgledu priimkov – obravnavata dva sklopa problemov: a) slovenjenje ruske zveze 'soglasnik + e' in slovenjenje zveze 'soglasnik + ě' ter b) vprašanje razkoraka med latinčnim prečrkovanjem imen in priimkov, kot se pojavlja v potnih listih državljanov Ruske federacije in Ukrajine, in zapisom teh imen po slovenskih pravilih prečrkovanja oz. podomačenja.

The author discusses – mainly on the examples of last names – two complexes of problems: (a) Slovene adaptation of the Russian clusters consonant + *e* and consonant + *ě*; (b) the question of discrepancy between Latin transliteration of personal names, as it appears in passports of the citizens of the Russian Federation and Ukraine, and spelling of these names according to the rules of Slovene transliteration and/or adaptation.

Ključne besede: zapisovanje ruskih imen in priimkov v slovenskih besedilih, prečrkovanje, podomačevanje

Key words: spelling of Russian first and last names in Slovene texts

Glede na to, da je slavljenec tokratne številke Slavistične revije velik del svojega znanstvenega dela posvetil slovenščini v medijih, bi rada nadaljevala s temo, ki sem jo že načela (Derganc 2009), spodbudo zanjo pa sem dobila z vprašanjem, ki je iz medijev prihajalo – med drugimi institucijami – tudi na katedro za ruski jezik na Filozofski fakulteti. Vprašanje je bilo, kako sloveniti priimek predsednika Ruske federacije: *Medvedev* ali *Medvedjev*.

Podomačevanje ruskih mehkih parnih soglasnikov pred e. Gre za problem, kako sloveniti ruske parne mehke soglasnike,¹ ki se izgovarjajo z *j*-jevskim dodatkom, vendar kot en glas, pred *e*: kot zvezo 'soglasnik + *j*' ali kar z ustreznim soglasnikom brez *j*. Načeloma na to vprašanje odgovarja Slovenski pravopis (SP: 178–80), ki predpisuje slovenjenje

- brez *j*: *Лермонтов*, – *Lermontov*,
- razen pred končajem *-ev*: *Тургенев*, *Яковлев*, *Козырев* – *Turgenjev*, *Jakovljev*, *Kozirjev*
- in v redkih tradicionalnih izjemah: *Онегин*, *совет* – *Onjegin*, *sovjet*.

V praksi pa obstaja precej omahovanja: *Днепр* – *Dneper* in *Днјеper*, *Днестр* – *Dnester* in *Dnjester*, *Срезневский* – *Sreznevski* in *Sreznjevski*, *Лосев* – *Losjev* in *Losev*, *Груздев* – *Gruzdjev* in *Gruzdjev*, *Голубев* – *Golubjev* in *Golubev*, *Лебедев* – *Lebedjev* in *Lebedev*.²

¹ Glede na mehkost-trdost so parni vsi ruski soglasniki (*p-p'*, *t-t'*, *d-d'*, *s-s'* itd.) razen *š*, *ž*, *c* (vedno trdi), *č*, *šč*, *j* (vedno mehki). O nekaterih spornih vprašanjih, npr. glede *k*, *g*, *h*, gl. Kasatkin (2008: 161–67).

² Glede pogostosti tega ali onega zapisa na podlagi korpusov *Fidaplus* in *Nova beseda* gl. Derganc 2009.

V položaju znotraj besede je lahko več razlogov za kolebanje. Pri *Sreznjevski* je motiv za prevzem z *j* morda to, da nastopa *n* pred *-ev'* čeprav ne v končaju ampak znotraj besede. Če bi sprejeli kot pravilo, da se parni mehki soglasnik pred *-ev* prevzema z *-j* tudi znotraj besede, bi bilo treba dopustiti tudi pisavo *Soboljevski*. V smislu pomenjenja bi bilo vendarle smotno težiti k zapisu brez *j*, torej *Sreznevski* in *Sobolevski*, ob omejenem dopuščanju variantnosti.³

Kolebanje pri zapisovanju soglasnika pred končajem *-ev* pa je morda nastalo zato, ker so v SP pri zgledih za priimke s končajem *-ev* le taki, kjer pred *-ev* nastopajo *l*, *r*, *n*, kar je verjetno podprto s slovenskimi vzporednicami kot *kraljev*, *carjev* in *konjev*. Zdi se, da bi bilo treba navodilo dopolniti tako, da velja pisava z *j* za vse ruske parne mehke soglasnike pred *-ev*, torej tudi *Losjev*, *Gruzdjev*, *Golubjev*, *Lebedjev* in *Medvedjev*, kar sem tudi poskušala utemeljiti v prispevku (Derganc 2009.)

Delna problematičnost tako razumljenega pravila se sicer pokaže pri priimkih, ki imajo pred končajem *-ev* soglasnika *s* in *z*. Priimek znanega ruskega in sovjetskega arhitekta, avtorja Leninovega mavzoleja, se v ruščini glasi *Ильцев*. V slovenščini v obeh korpusih dobimo po tri zadetke za *Ščusev* in nobenega za *Ščusjev*. V smislu doslednosti bi vseeno predlagala *Ščusjev* (kot *Losjev*). Problematični so tudi priimki tipa *Кобзев* in *Тимирязев*.⁴ Če upoštevamo navedeno pravilo, bi jih morali podomačevati *Kobzjev* in *Timirjazjev*. Drugi priimek se je pri nas doslej podomačeval kot *Timirjazev*. Na ta problem zaenkrat nimam odgovora. V smislu doslednosti bi sicer predlagala podomačevanje z *j* ob omejenem dopuščanju variantnosti.

Ruski neparni soglasniki pred e. Ruski neparni soglasniki *č*, *šč*, *š*, *ž*, *c* pred *e* se vedno prevzemajo brez *-j*, torej tudi pred končajem *-ev*. Priimka *Немцев*, *Малишев* (naglas je na prvem zlogu) se slovenita *Nemcev*, *Mališev*. Res pa je, da pri teh soglasnikih ne prihaja do napak, saj so soglasniški sklopi tipa *čj*, *šj*, *žj*, *cj* v slovenščini ne navadni, prim. tudi *možev*, *plaščev*, *tušev*, *kupcev*.

Ruska cirilična črka ě. Samoglasnik *o* se v ruščini po mehkih parnih soglasnikih (vselej) in po neparnih *č*, *šč*, *š*, *ž* (lahko) zapisuje s črko *ě*. V takem primeru je tudi vselej naglašen. Mehki parni soglasniki pred *ě* (izgovorjeno kot *o*) se prevzemajo v slovenščino z *j*: *Потёмкин Potjomkin*, *Тёркин Tjorkin*, *Фёдор Fjodor*, *Алёша Aljoša*, *Семён Semjon*, *Королёв Koroljov*. Neparni *č*, *šč*, *š*, *ž* pred *ě* se prevzemajo brez *j*: *Пугачёв Pugačov*, *Грачёв Gračov*, *Хрущёв Hruščov*, *Стрижнёв Strižov*.

Problem nastopi, ker raba črke *ě* v ruščini ni obvezna, zelo pogosto se na mestu, kjer mora stati *ě*, piše kar *e*.⁵ Rusi večinoma »vedo«, kdaj ima ta *e* vrednost *ě* in se torej izgovarja kot naglašeni *o*. Ta dvojnost se kaže npr. tudi v tem, da se v brskalniku,

³ Tako je ta dva priimka zapisoval Nahtigal. Sicer je priimke na *-(c)куи* prevzemal s *-(s)kij*, torej *Sreznevskij*, *Sobolevskij*, *Obnorskij*, *Gorkij*, v odvisnih sklonih pa je uporabljal oblike tipa *Obnorskega* (Nahtigal 1949: 118 in Nahtigal 1946: XVIII–IX). Toporišič (1992) v geslu 'podomačevanje' omenja, da so take tudi oblikoslovno citatne oblike imen v imenovalniku rabljene »včasih v znanostih«.

⁴ Nanje me je opozoril kolega Silvo Torkar, ki je tudi sicer prebral osnutek tega članka in prispeval nekaj koristnih pripomb, za kar se mu zahvaljujem. Prav tako se zahvaljujem za koristne pripombe dr. Janezu Dularju.

⁵ Samoglasnik *e* je v ruščini v 13.–14. st. v določenih okoliščinah (po mehkem soglasniku, pred trdim soglasnikom, pod naglasom) prešel v *o*, v pisavi pa je večinoma ostal *e*. Črko *ě* je uvedel pisatelj in zgodovinar N. M. Karamzin (1797).

če vtipkamo kako ime z *ě*, pojavijo tudi zapisi z *e*. Neredko se sicer sliši mnenja, da bi bilo treba to poljubnost pri zapisovanju črke *ě* opustiti vsaj pri zapisih imen, bilo je več poskusov normiranja pravopisa v tem oziru, vendar v praksi ta dvoumnost za zdaj še obstaja. V ruskih besedilih torej večinoma najdemo zapise *Хрущев, Потемкин*, čeprav je natančen zapis *Хрущѣв, Потѣмкин*. Slovenski zapisi *Hruščev, Potemkin* so verjetno nastali prav zaradi tega. Frazem, ki vsebuje ime vojskovodje in favorita Katarine Velike, je v SSKJ zapisan kot *Potemkinove vasi* (prva oblika) in *Potjomkinove vasi*. V korpusu *Nova beseda* ima frazem *Potemkinove vasi* 50 zadetkov, frazem *Potjomkinove vasi* pa nobenega. Sam priimek (pogost v naslovu znamenitega Eisensteinovega filma *Križarka Potemkin* oz. *Križarka Potjomkin*) ima v prvi varianti 59 zadetkov, v drugi pa 5 (18. aprila 2009). Skratka, da bi tak priimek pravilno poslovenili, moramo vedeti, kje stoji naglas, z drugimi besedami, ali bi moral v ruščini biti namesto *e* zapisan *ě*. Če naletimo na besedo ali priimek, za katerega sumimo, da bi *e* v njem lahko imel vrednost *ě* (ponavadi gre za končaj, čeprav se *ě* lahko pojavi tudi v osnovi, npr. *Потѣмкин*), skušamo ta priimek preveriti v kaki enciklopediji ali slovarju, saj se *ě* tam načeloma zapisuje, ali pa vprašati govorca ruščine. Če gre za znane priimke, bomo verjetno hitro dobili odgovor. Če ni mogoče ugotoviti, na katerem zlogu je naglas, *e* pač prevzamemo z *e* in tvegamo napako, ki bo bodisi popravljena, ko bo znan naglas imena, ali pa bosta obstali dve varianti.⁶

Neslovensko prečrkovanje ruskih (in ukrajinskih) priimkov in njihov zapis v slovenskem okolju. Od tu prehajamo k problemom, na katere bi rada samo opozorila, saj je njihovo reševanje deloma povezano z upravnimi predpisi, pa tudi sicer se odpira kar precej zapletenih vprašanj v zvezi s tem. Vendar je treba za začetek te probleme vsaj registrirati.

Zadnja leta vedno več državljanov Ruske federacije živi in dela v Sloveniji. Ruskim državljanom že v njihovi domovini zapišejo v potne liste njihova imena in priimke tudi v latinici, pri čemer se uporabljajo različni načini prečrkovanja. Ponavadi se prečrkuje *ui* kot *sh*, *ж* kot *zh*, *ч* kot *ch*, *х* kot *kh* ... Večja raznolikost je tam, kjer nastopa *j*, *й* se lahko transliterira kot *j*, *y*, *i*; *я* kot *ja*, *ya*, *ia* itd.⁷

Nosilec priimka *Балашов* ima torej v svojem potnem listu svoj priimek v latinici zapisan kot *Balashov*. V slovenščini se ta priimek po pravilih tako prečrkovanja kot podomačenja seveda zapisuje kot *Balašov*.⁸ Kako naj se torej pri nas zapisuje tak priimek? Izkaže se, da se tu pojavljata vsaj dva pisna položaja: strogo uraden, kjer se izkazuje identiteta nosilca priimka, in manj uraden, npr. v medijih, na sporedih, vabilih itd. V prvem primeru bo zapis verjetno tak, kot je v potnem listu, torej *Balashov*. V drugem primeru, torej v medijih, vabilih, sporedih itd. pa deluje zapisovanje tipa *Balashov* ali *Mikhail Vanin, ruski veleposlanik* (naslovnica revije Reporter, 9. febr. 2009) moteče.

⁶ Povedano je navedeno tudi v SP, vendar ne izrecno, ampak prek zgledov.

⁷ Nekaj takih sistemov najdemo na spletu, nekaj tudi v Reformatiskij 1967 (priloga med str. 384–385). Zdi se, da niti v Ruski federaciji niti v mednarodnem okviru zaenkrat ne obstaja en sam, mednarodno sprejet sistem prečrkovanja iz ruske cirilice v latinico.

⁸ Celó tako nenavadne situacije nastanejo, da se žena piše drugače od moža. Državljanica Ruske federacije se npr. poroči s Slovencem s priimkom *Rovšek* in v ruskih dokumentih se njen novi priimek glasi *Ровшек*. V potni list ji ruski upravni organi zapišejo njen priimek v latiničnem prečrkovanju *Rovshek*.

Začasna in zasilna možna rešitev je v tem, da v besedilih, ki nimajo pomena uradnih dokumentov (sem sodijo tudi mediji), uporabljamo podomačen zapis *Balašov, Mihail Vanin*,⁹ v tistih dokumentih, kjer je enoznačna identifikacija pomembna, pa tako obliko, kot je v potnem listu, morda tudi z eno obliko v oklepaju, npr. *Balašov (Balashov)* – podobno kot uporabljamo tuja imena poleg domačih za identifikacijo: *Dunaj (Wien), Oglej (Aquila)* itd. (SP: paragraf 192).

Tudi če bi prišlo do dogovora med upravnimi organi Republike Slovenije in Ruske federacije, tako da bi bilo znotraj RS veljavno ime v slovenskem zapisu, bi se odprla nova vprašanja, namreč ali zapisati to ime s prečrkovanjem ali s podomačenjem ali s kako kombinacijo obojega. Predvidevati je treba, da bi se za uradni zapis ruskih imen v slovenskem okolju zaradi enoznačnosti uporabljali nekateri (ali pa tudi vsi) elementi, ki so doslej sodili v prečrkovanje. Pri soglasnikih *ч, ж, и, у* je rezultat prečrkovanja in podomačenja enak, *Балаишов* je torej v obeh primerih *Balašov*. Nastopili pa bi primeri, kjer podomačenje zabriše razlike v izvorniku: tako *Крылов* kot *Крилов* se podomači kot *Krilov*, medtem ko prečrkovanje razliko ohranja: *Krylov* in *Krilov*. Zato bi bilo treba verjetno tudi pri podomačenju dopustiti varianto *z y*. To ni edini primer izgube enoznačnosti pri podomačenju.

Za neslovenski zapis ruskih imen in priimkov v našem jezikovnem okolju obstaja poleg uradnih zapisov v potnih listih še en vir: zapisi v tujem, pretežno anglojezičnem tisku. Za zapisovanje ruskih imen v angleščini ne obstaja en sam, splošno sprejet sistem. V jezikoslovnih delih se pogosto uporablja jezikoslovno prečrkovanje, zelo podobno našemu (razlika je v tem, da se ruski *x* prečrkuje kot *x*). Tak sistem se npr. uporablja v poglavju o ruskem jeziku v zborniku *Slavonic Languages* ali v knjigi *The Russian Language in the 20th Century*, kjer najdemo zapise *Ušakov, Čukovskij, Černyšev, Černuxina* itd. Znan je tudi način prečrkovanja Kongresne knjižnice, kjer se *и, ж, ч, у* prečrkujejo *sh, zh, ch, shch, y s ts, x s kh, ŭ z ĭ, я z ĭa in ю z ĭu*. Po tem načinu se ime znanega ruskega literarnega teoretika M. M. Bahtina zapisuje kot *Bakhtin*. Obstajajo pa tudi načini podomačenja, ki ruske besede približajo anglojezičnim v izgovoru (niso pa dosledni), npr. *Fyodor Dostoyevsky* in *Dostoevsky, Gogol, Praskovya, Nikolai, Gumilev* itd.

V zapisih *Državni arhitekturni muzej Schusev, Moskva* (emzin XVIII, 1–2, junij 2008: 179) ali *Victor Schlovsky, duhovni oče poststrukturalizma* (ib., str. 150) gre za iz angleščine prevzeta zapisa za *Шуцев* in *Виктор Шкловский*. V takih primerih bi morala biti imena v slovenskem besedilu zapisana na ustaljen način, torej *Ščusjev* in *Šklovski*. Obe besedili govorita o ruskem okolju, avtorja ali pa lektorji morajo, če ne poznajo teh imen, pač opraviti nekaj kulturnega raziskovanja. Tudi priimek znanega ruskega fotografa Igorja Muhina, ki je sicer razstavljal in ima publikacije tudi izven Rusije, kjer je njegovo ime zapisano kot *Igor Moukhin*, bi pri nas bilo treba zapisovati kot *Muhin*, enako *Bakhtin* kot *Bahtin*.

Ustrezno slovenjenje ruskih imen, ki nastopajo v tujejezičnih latiničnih, najpogosteje angleških virih, zahteva določeno seznanjenost pisca z ruščino in z rusko stvarnostjo,

⁹ Možno pa je, da se nosilci priimkov s tako variantnostjo ne strinjajo. Tako je nosilka japonskega imena in priimka, ki vsebujeta *ch* oz. *sh*, zahtevala popravek, ker so njeno ime oz. priimek v Delu zapisali s *č* oz. *š* (Delo, 9. dec. 2008, str. 25).

saj se zaradi razlik v načinih prečrkovanja in podomačevanja žal iz tujih zapisov ruskih imen ne da vedno enoznačno ugotoviti zapisa v ruščini. Vsekakor je treba slovenskim piscem priporočiti previdnost, kadar naletijo na zapise ruskih imen in priimkov s *sh* (ponavadi *š*), *ch* (ponavadi *č*), *zh* (ponavadi *ž*), *kh*, *x* (ponavadi *h*) itd. in – kot že omenjeno – nekaj kulturnega raziskovanja.

Dotatno se zadeva zaplete pri ljudeh ruskega porekla, ki so napravili kariero v kaki drugi državi, pogosto celo v več državah. Tu se je treba pač odločati za vsak primer posebej, vendar na splošno ostajamo pri slovenjenju neposredno iz ruščine. Imeni znanih jezikoslovcev N. S. Trubeckoj in A. V. Isačenko ne zapisujemo kot *Trubetzkoy* ali *Issatschenko*, čeprav sta publicirala tudi pod tako zapisanima priimkoma (seveda pa obdržimo ta zapis pri navajanju bibliografskih podatkov v znanstvenih besedilih).

V medijih se pojavlja tudi nekaj priimkov in imen iz ukrajiniščine. Pri prečrkovanju iz ukrajiniščine je glede na ruščino nekaj razlik: ukrajinski *u* pomeni samoglasnik, ki je po izgovoru blizu ruskemu *ы* in se prečrkuje kot *y*, podomači pa kot *i* (SP: 180). V tisku naletimo na ime *Nadiya Bychkova* (ukr. *Надія Бичкова*) ter *Iryna Osypenko* (ukr. *Ірина Осипенко*).¹⁰ Podomačeno se ti dve imeni zapisujeta *Nadija* (ali kar *Nadja*) *Bičkova* in *Irina Osipenko*, če pa zaradi razlikovanja med ukrajinskim *u* in *i*, pa navsezadnje tudi zaradi razlikovanja med ruščino in ukrajiniščino dopustimo delno podomačenje, lahko zapisujemo *Nadija Byčkova* in *Iryna Osypenko* (ob takem delnem podomačenju bi sicer morali zapisovati tudi *Julija Tymošenko*).

Vsekakor zaradi čedalje večjega pretoka ljudi po svetu resnično postaja vprašanje »medkulturne mediacije« vse bolj pereče in zapleteno. Pričujoči prispevek poskuša nekaj problemov registrirati in razmišljati o smereh rešitev, čeprav gre tu tudi za upravne probleme, ki jih jezikoslovje ne more samo rešiti. Zaradi čedalje večjega vključevanja nosilcev vzhodnoslovanskih imen in priimkov v naše življenje so se pojavila njihova imena v neslovenskem prečrkovanju, doslej precej jasno postavljena ločnica med pisnimi položaji, ki zahtevajo prečrkovanje (npr. citati, knjižnični katalogi, navajanje literature v znanstvenem in strokovnem pisanju), in položaji, kjer je običajno podomačenje (vzhodnoslovanska občna in lastna imena v slovenskih besedilih), se utegne nekoliko premakniti.

VIRI IN LITERATURA

Aleksandra DERGANČ, 2009: Nekateri problemi pri zapisovanju ruskih lastnih imen v slovenščini.

V: HLADNIK, Miran (ur.). *Zbornik referatov s Četrtega slovensko-hrvaškega slavističnega srečanja, ki je bilo v Jeruzalemu v Slovenskih goricah, 13.–14. junija 2008*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 141–148.

Bernard COMRIE, Gerald STONE, Maria POLINSKY, 1996: *The Russian Language in the 20th Century*. Clarendon Press.

Fidaplus: <http://www.fidaplus.net/>

L. L. KASATKIN, 2008: *Sovremennyj russkij jazyk. Fonetika*. 2-e izdanie. Moskva: Academia.

¹⁰ Nenavadno je prečrkovanje priimka Zhembrovskyy (iz ukrajiniščine), temelji verjetno na tem, da sta tako ukrajinski *u* kot *ü*, lahko prečrkovana z *y* (tudi za ukrajiniščino obstajajo različni tipi prečrkovanja), tako da *-куü* da *-кyy*.

- Rajko NAHTIGAL, 1946: *Ruski jezik*. Ljubljana: DZS.
- Rajko NAHTIGAL, 1949: *Uvod v slovansko filologijo*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Humanistični oddelek Filozofske fakultete.
- Nova beseda*: http://bos.zrc-sazu.si/nova_beseda.html
- A. A. REFORMATSKIJ, 1967: *Vvedenie v jazykovedenie*, Izd. 4-e. Moskva: Prosveščenie.
- Slovenski pravopis*, 2001. Ljubljana: SAZU in ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša.
- Alan TIMBERLAKE, 2002: The Russian Language. V: *The Slavonic Languages*. Bernard Comrie and Greville Corbett (ur.). Routledge. 827–887.
- Jože TOPORIŠIČ, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

SUMMARY

The author discusses – mainly on the examples of last names – two problems of Slovene adaptation of Russian names:

The Slovene adaptation of the Russian combinations of consonant + *e* and consonant + *ě*. With respect to the combination of a soft consonant + *e*, which recently became relevant again in spelling of the last name *Medvedjev* or *Medvedev*, the author suggests the interpretation of the instructions from *Slovenski pravopis* [Slovene Orthography] such that in front of the ending *-ev* all Russian soft consonants (with a corresponding hard consonant) be adopted with *j*, even if this solution might be somewhat questionable with consonants *s* and *z*, e.g., *Medvedjev*, *Losjev*, *Golubjev*, *Timirjaz(j)ev*. After the consonants without the opposition, the consonant before *e* should be adopted without *j*, e.g., *Mališev*. The cluster of soft consonant (with hard opposition) + *ě* is adopted with *j*, e.g., *Potjomkin*, while the cluster of a consonant without opposition + *ě* is adopted without *j*, e.g., *Pugačov*. Since *ě* is often spelled with *e*, it is important to know the correct spelling in Russian (or the place of stress), otherwise one needs to resort to adoption with *e*.

In connection with the increasingly common appearance of Russian (as well as Ukrainian and Belo-Russian) nationals in Slovene life and, consequently, texts, the author points out the non-Slovene transliteration of East-Slavic personal names, e.g., *Mikhail Balashov*. In official documents, where unambiguous identification is of essence, the authorities must find a solution, while in less official texts (media, programs, invitations), spelling according to Slovene adaptation or partial adaptation is more appropriate, e.g., *Mihail Balašov*, *Krilov* or *Krylov*; the same applies to adopting East-Slavic last names from the foreign press, e.g., *Bahtin* rather than *Bakhtin*. Since it is not always possible to determine unequivocally the original Russian spelling from the foreign spelling, some research is necessary.